

ANLAM DEĞİŞMELERİNİN SEBEP OLDUĞU ANAKRONİK BAKIŞ VE HADİS YORUMLARINDAKİ YANILTICILIĞI

Selçuk COŞKUN (*)

Özet

Günümüzde, İslam'ın temel kaynaklarından biri olan hadislerin değerlendirilmesinde bir takım yanlışlıklar yapılmaktadır. Kasten veya sehven yapılan bu tür yanlış değerlendirmelerin çeşitli nedenleri bulunmaktadır. Bu nedenlerden biri; kelimelerin tarihî süreçte veya bir dilden başka dile geçişinde uğradığı anlam değişmeleridir. Bu tür anlam değişmeleri bazen, kelimenin sadece güncel anlamından haberdar olan birinin, hadis metninde karşılaştığı ancak tarihte farklı bir anlama gelen söz konusu kelimeye, içinde yaşadığı çağdaki anlamı yüklemesine neden olmaktadır. Bu çalışmada, kelimelerin güncel anlamlarının, hadis metinlerine yüklenmesi şeklinde ortaya çıkan anakronik bakışlar ve bunların neden olduğu yanlışlar üzerinde durulmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Hadis, Sünnet, Tarih, Anakronizm, Yanlış Anlama, Anlam Değişmeleri.

Anachronic Perspective Caused by Meaning Changes and its Misleading Effect in Interpretation of Hadith

Abstract

Some misinterpretations of Hadiths, being one of the basic sources of Islam, do take place nowadays. There are various reasons for such intentional or unintentional misinterpretations. One such reason is the change that takes place in the meaning of words, either by itself through out the historical periods or by translation from one language into the other. Such changes in meaning leads to misinterpretations by those who are only aware of the current meanings of those words. In this study, we present such misinterpretations and their results by rigorous examples .

Key Words: Hadith, Sunnah, History, Anachronism, Misunderstanding, Changes in meaning

*) Doç.Dr., Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Hadis Anabilim Dalı
(e-posta: scoskun@atauni.edu.tr, selcoskun2002@hotmail.com, selcoskun2002@gmail.com)

Giriş

Her dinin kullandığı bir dil ve o dilde özel anlam yüklediği bazı kelime ve kavramlar bulunur. Dilin, din tarafından bu şekilde kullanılması, din dili diye de isimlendirilebilir. İslam dininin temel kaynağı Kur'ân, ilk olarak Arap toplumuna hitap ettiği için Arapça nazil olmuş ve bu topluma mensup olan Hz. Peygamber, öğretilerini Arapça olarak sunmuştur. Bütün bunlar yapılırken, İslam'a ait bazı kavram ve kelimeler, o dönemin güncel, konuşulan Arapçasından alınmış olsa da, özel anlamlar yüklenmek suretiyle din dili oluşturulmasının ilk adımları atılmıştır. Dolayısıyla, bazı kelimelerin, Arapların kullandığı bir gündelik anlamı, bir de din dilinde kullanıldığı özel anlamı oluşmuştur. İslam dini, daha sonraları farklı coğrafyalara yayılıp, farklı dili konuşan insanlar tarafından kabullenilince, söz konusu kelimeler, din yoluyla bu coğrafyalara geçmiş, ancak günlük anlamında değil de, dinin yüklediği anlamıyla kullanılmaya başlanmıştır. Müslümanlar, İslam dini sayesinde tanıştığı ancak orijin olarak Arapça olan bu kelimelere, yoğun kullanım sayesinde alışmış, söz konusu kelimeleri sanki anadillerinin bir unsuru gibi telakki etmişlerdir. Bu durum, yüz yıllarca devam etmiş, bu süreçte, din diline ait kelimelere, ihraç edildiği yabancı dilde farklı anlamlar yüklenmeye başlanmış ve kelimeler artık, orijinalinden farklı manalarda da kullanılmaya başlanmıştır. Böylece, orijin olarak Arapça olan bazı kelimeler, din diline geçerken bir anlam değişmesine uğramış, din dilindeki anlamıyla başka bir dile geçmiş ve zamanla bu anlamında da değişiklikler olabilmıştır.

Herkes anadilini belli bir süreçte, tamamen toplumun o dili kullanım biçimiyle ve doğal şartlarında öğrenir. Dili kullanan kişilerin kelime hazineleri bu süreçte ve doğal şartlarında oluşur. Herhangi bir kelimenin ne anlama geldiği, sözlükten ziyade, toplumun kullanımıyla oturur, istikrar bulur. Bu süreçte insan, mensup olduğu dine ait bazı kelime ve kavramları da yine doğal şartlarında öğrenmiş olur. Söz konusu kelime ve kavramlara yüklediği bu anlamın, aslına uygun olup olmadığını düşünme gereği bile duymaz. Yaşadığı toplumun anlamlandırmasıyla belirli bir manada kullanılan söz konusu kelime veya kavramlar, bireyin bildikleri arasında sayılır ve aynı kelime veya kavrama herhangi bir âyette veya hadîste rastlanıldığında, içinde yaşanılan toplumun daha önceden bireylerin zihnine yüklediği anlamı verilir. Söz konusu kelime, toplumda kullanılıyor olması nedeniyle garipsenmediği için, geçmişte hangi anlamlarda kullanıldığını araştırmak amacıyla, ne lügatlere, ne tefsirlere ne de şerhlere bakılır. Farkında olunmadan sergilenen bu tavır, kelimelerin zamanla kazandığı güncel anlamının, tarihî metinlere yüklenmesi şeklindeki bir anakronizme sebep olur.

Zaman zaman "tarih yanılışı"¹ veya "kronolojik, zamandizimsel bir yanılış"² diye özetlenmeye çalışılan *anakronizmin* (anachronism) farklı tarifleri yapılmakla beraber³, genel olarak; "bir şeyin, bir kavram veya olayın gerçek tarihsel bağlamı dışına çıkarılması"⁴ şeklinde ifade edildiği görülmektedir. *Anakronik bakış açısı* ise; yapılan/düşünülen

- 1) Bkz. Demir, Ömer - Acar, Mustafa, *Sosyal Bilimler Sözlüğü*, Ağaç Yayıncılık, İstanbul 1992, s. 26.
- 2) Cevizci, Ahmet, "Anakronizma", *Paradigma Felsefe Sözlüğü*, Paradigma Yay., İstanbul 2000, s. 45.
- 3) Bk. Budak, Selçuk, *Psikoloji Sözlüğü*, Bilim ve Sanat Yay., Ankara 2003, s. 63; Ayrıca bkz. Cevizci, s. 45; Demir-Acar, s. 26.
- 4) Cevizci, Ahmet, *Paradigma Felsefe Sözlüğü*, (3.bsk.), Paradigma Yay., İstanbul 1999, s. 45.

şeyin, yapıldığı/düşünüldüğü zamanın şartları göz ardı edilerek düşünülmesi ve yapılması⁵ anlamına gelmektedir⁶.

Probleme bu açıdan bakıldığında, İslâmî ilimler alanında yapılan yorumlarla ilgili farklı anakronik bakışlar ve değerlendirmelerden bahsedilebilir. Ancak bu bakış ve değerlendirmeler, her zaman bilinçli ve kasıtlı olmayıp, bazen bir yanılmanın ürünü de olabilmektedir. Bu çalışmada, hadisleri değerlendirirken karşılaşılan anlam değişiklikleri, bunların neden olduğu anakronik değerlendirme ve yanılmalara dikkat çekilecektir.

1. Kelimelerde Anlam Değişmeleri

Kelimelerde meydana gelen anlam değişmelerinin ve kelimelerin belirli bir zamanda belirli bir coğrafyada belirli bir anlamda kullanılıyor olmasının, hadisleri ve dolayısıyla Hz. Peygamber döneminde kullanılan bir kelimeyi anlamaya katkısını ve bu katkının yönlendiriciliği sonunda ortaya çıkan anakronik bakışı tahlil edebilmek için, dilin zamanla değişebilen yapısını göz önünde bulundurmak gerekir.

Dil en geniş anlamda; “Göstermeyi kolaylaştırmak amacıyla ifadelerin sistemli bir hale sokulması”⁷ veya “insanlar arasında bildirişimi sağlayan sözlü göstergeler sistemi”⁸ şeklinde tanımlanmaktadır. Buna göre *dil*, hem dil yetisinin toplumsal ürünü, hem de bu yetinin bireyler tarafından kullanılabilmesi için toplumun belirlediği zorunlu, anlaşma ürünü kurallar bütünüdür⁹. Öte yandan *dil*, hem yazılı hem de sözlü boyutlara sahiptir. Bununla beraber dillerin yazılmadan önce konuşulmakta oldukları da bir gerçektir¹⁰. Hatta anlamayla bağlantılı olarak düşünüldüğünde; konuşma dinlemeyi, dinleme anlamayı, anlama ise söz ve yazıya dönüştürmeyi gerektirir¹¹. Buna göre önümüzde yazılı olarak bulduğumuz hadisler, aslında bir “anlama”dan geçerek kayıt altına alınmıştır. Ancak, metnin (hadislerin), farklı anlamlandırmalara açık olma durumu burada bitmemiş, farklı coğrafya ve tarihlerde yeni anlamlandırmalara maruz kalabilme durumu devam etmişlerdir.

Rasûlullah’ın (SAS) söyleminin yazıya geçirilmiş hali olan *metin* (*hadîs*), eğer bağlamından koparılmışsa, bu haliyle kararsız, dünyasız, dünyanın dışında ve sanki boşlukta gibidir. Artık bu dünya ile ilişkiye girmekte serbesttir. Bu ilişki sayesinde metin, sözün gösterdiği duruma bağlı olarak hakikatin yerini alabilir¹². İlk bakışta yazı, oldukça masum, zararsız gibi görünmekte ve şöyle düşünülmektedir: Yazı sadece maddî ve hâricî bir faktörü için içine sokarak söylem mesajının kaybolmasını önler. Oysa gerçekte yazıyla tespit etme, basit bir koruma fiili değildir; söylemi derinden etkiler ve bazı önemli sonuçlar doğurur. Öncelikle yazı, metni yazanın amacı karşısında bağımsız kalır. Metnin belirlediği şey, artık yazarın söylemek istediği şeyle uyumlayabilir. Hem sözel, yani metinsel

5) <http://sozluk.sourtimes.org/show.asp?t=anakronik>, Erişim Tarihi: 17.10.2007.

6) Ayrıca bkz. Nasr Hâmid Ebû Zeyd, *Dinsel Söylemin Eleştirisi*, Çev. Fethi Ahmet Polat, Kitâbiyât, Ankara 2002, s. 64 vd.

7) Rickman, H. P., *Anlama ve İnsan Bilimleri*, A.Ü. Basımevi, Ankara 1992, s. 64.

8) Ataman, Sebati, *Dil Çıkmazı*, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara 1981, s. 6.

9) Sausure, Ferdinand, *Genel Dilbilim Dersleri*, Çev. Berke Vardar, TDK Yay., Ankara 1976, I, 31.

10) Kırzioğlu, Banıççek, *Anlambilmi*, Erzurum 1986, s. 2.

11) Kırzioğlu, s. 12.

12) Bkz. Özcan, Zeki, *Teolojik Hermenötik*, Alfa Yay., İstanbul 1998, s. 71.

anlamlandırmanın kaderi, hem de zihni anlamlandırmanın kaderi, bundan böyle farklıdır¹³. O dönemde, o günkü anlamı ve bağlamından soyutlanarak yazıya geçirilen bir söz ya da kelimenin, bugünlerde anakronizme düşülmeden anlaşılması için eski dönemlerde yazılmış lügatlere başvurmak zorunlu bir durumdur. Bu zorunluluğu hissetmek için, kelimenin eski, tarihî vs. olduğunun bilincinde olunması gerekir. Ancak bu söz veya kelime, eğer konuşma dilinde kullanılıyor, fakat önceki anlamından farklı bir anlama geliyorsa, burada kelimenin geçmişten gelen bir anlam evrilmesine maruz kalmış olabileceği akla gelmez ve bunun doğal sonucu olarak yanılısalar meydana gelebilir. Çünkü böyle kelimeler, günlük kullanımından dolayı garipsenmemekte, anlama sıkıntısı doğmamakta, halen kullanılan şekil ve biçimi yürürlükte olduğu için lügatlere bakma ihtiyacı duyulmamakta, günlük hayatta kullanıldığı anlamda anlaşılmakta ve metne farkında olunmadan farklı bir anlam yüklenmektedir. Böylece, tarihî süreçte meydana gelen bu tür anlam değişimleri, bir yanılısama neticesinde gözden kaçırılarak, söz konusu kelimeye güncel manası verilerek suretiyle anakronizme düşülmektedir¹⁴.

Aslında, dillerdeki değişimler, kabul edilmesi zorunlu durumlar olarak değerlendirilirler¹⁵. Dil, eski kuşakların aktardığı ve olduğu gibi benimsenmesi gereken bir ürün¹⁶ olmasına rağmen, dilin zamanla değişeceği gerçeği de her zaman göz önünde bulundurulması gereken bir husustur. Çünkü diller, aynı zamanda ardi arkası kesilmeyen bir tekâmülle sürekli olarak değişmektedirler. Bu açıdan bakılınca, her devrin kendine mahsus bir dili, her dilin de kendine ait bazı özelliklerinin bulunduğu¹⁷ anlaşılmaktadır.

Bu değişimin çok farklı nedenleri olabilir. Neden ne olursa olsun, Hz. Peygamber'in kullandığı dil de dâhil olmak üzere bütün dillerde değişimin olduğu¹⁸, bunun; bazen birtakım kelimelerin tarihin belli bir devresinde durması ve kullanılmaz olmasıyla, bazen uzun zaman kullanılmasıyla beraber yeni kelimelerin ortaya çıkmasıyla¹⁹, bazen bir kelimenin bir dilden başka bir dile nakledilmesiyle, bazen de aynı dilde kalmakla beraber üzerinden zamanın geçmesiyle ortaya çıktığı görülmektedir²⁰.

Kelimelerin anlamlarındaki değişimler, bilim dalları arasında da mümkündür. Bir terim, bir bilim dalında özel bir anlam için kullanılırken, başka bir bilim dalında daha farklı bir anlam için kullanılabilir²¹. Bütün sosyal bilimler için geçerli olan bu durum,

13) Özcan, s. 75.

14) Bkz. Coşkun, Selçuk, *Hadis Değerlendirmelerinde Bütünlük*, Aktif Yayınevi, Ankara 2003, s., 67-80, 244-248.

15) Porzig, Walter; *Dil Denen Mucize*, Çev. Vural Ülkü, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara 1990, I, 80.

16) Saussure, s. 66.

17) Tekineş, Ayhan, *Hadisi Anlama Problemi*, Işık Yay., İstanbul 2002, s. 165.

18) Bkz. Başkan, Özcan, *Linguistik Metodu*, Çağlayan Kitabevi, İstanbul 1967, s. 174.

19) Bkz. İzutsu, Toshihiko, *Kur'an'da Allah ve İnsan*, Çev. Süleyman Ateş, AÜF Yay., Ankara 1975, s. 37.

20) Bkz. İbnu'l-Esîr, *en-Nihâye fi Çarîbi'l-Hadis*, Müessesetü İsmailiyyân, İnan 1327/1909, ss. 4-5.

21) Meselâ, Felsefe, Dinler Tarihi ve Sosyolojide kullanılan "animizm" kavramı, her birinde farklı anlamlara gelmektedir. Felsefede animizm, ruhu hayatın başlangıcı sayan bir sistemden ibarettir. Dinler tarihinde animizm, ruhlara ve bilhassa ilahlaştırılmış ata ruhlarına tapınma şeklindeki dine verilen bir ad olmaktadır. Sosyolojide animizm ise; insan iradesine benzeyen ruhların toplumu ve orada ortaya çıkan olayları yönettiğini savunan görüş olmaktadır (Günay, Ünver, *Din Sosyolojisi*, İnsan Yay., İstanbul 1998, s. 126).

İslâmî ilimler için de geçerlidir. Bir kavram, bir bilim dalında farklı bir anlama gelirken, başka bir bilim dalında daha başka bir anlama gelebilmektedir²². Bu gibi durumlara ilaveten, kelimeler, üzerlerinden zamanın geçmesiyle de anlam değişikliklerine uğrayabilmektedirler²³. Kelimelerdeki bu değişimler, niteliğine göre, anlam daralması, anlam genişlemesi vs. gibi terimlerle ifade edilmektedir.

Hadîsle bağlantılı olarak düşünüldüğünde, bu tür değişimler, Arapçanın kendi içinde görülebildiği gibi, Arapça bir kelimenin Türkçeye geçişinde veya daha sonraki bir dönemde de olabilir. Arapça bir kelimenin Türkçeye aktarılması aşamasında veya daha sonraki bir dönemde uğradığı anlam daralması veya genişlemesi, kelimenin orijinal manasının yakalanmasında yanılığlara sebep olabilmektedir. Bu çalışmanın asıl konusunu oluşturan bu tür anlam değişiklikleri ve sebep oldukları anakronik anlamlandırmalar, aşağıdaki örneklemelerle daha da açığa kavuşacaktır. Örnekler verilirken, kelimenin Hz. Peygamber dönemi, eski Türkçe ve günümüz Türkçesindeki manasına işaret edilip, aradaki anlam değişimleri tespit edilecek ve kelimenin bugünkü manasının, orijinalini anlamada ne gibi yanılığlara sebep olduğu ortaya konulmaya çalışılacaktır.

2. Anlam Değişmelerinin Sebep Olduğu Anakronik Anlamlandırmalar

Arapçadan Türkçeye geçen kelimelerde meydana gelen anlam değişmelerinin, genelde anlam daralması veya genişlemesi şeklinde olduğu görülmektedir. Bunlardan anlam daralması; "Anlamlı bir birimin daha sınırlı bir kapsam içermeye başlaması, genel bir anlamdan daha dar bir anlama geçiş yoluyla değişimi" şeklinde tanımlanır. Çok anlamlı bir kelimenin anlamlarından bir ya da birkaçının kaybolup birinin yaşamaya devam etmesi, hemen bütün dillerde görülen bir durumdur²⁴. Her dilin kendi tarihsel serüveninde var olan bu durum, yukarıda da değinildiği gibi, başka dillere ihraç edilen kelimelerde de söz konusu olabilmektedir. Arapça bir kelime, ilk dönemlerde birkaç anlama gelirken, kelimenin Türkçeye geçerken veya geçtikten sonraki yıllarda, bu anlamlarından biriyle devam etmesi, hatta zamanla bu anlamında da daralmalara uğraması söz konusu olabilir.

Kelimelerde meydana gelen "anlam genişlemesi"ne gelince, bu; "Anlamlı bir dil biriminin, daha geniş bir kapsam içermesi, dar bir anlamdan genel bir anlama geçmesi"²⁵ şeklinde tanımlanmaktadır. Hz. Peygamber döneminde dar anlamda kullanılan bir kelimenin, günümüzde daha geniş bir anlamda kullanılıyor olması, hadîslerde geçen bu tür bir kelimenin, kullanıldığı anlamda değil de günümüzde kullanıldığı anlamda anlaşılması ihtimalini ve dolayısıyla anakronizme düşülmesi sonucu yanlış değerlendirilmesini gündeme getirecektir. Her iki tür anlam değişmelerini aşağıdaki örneklerde izlemek mümkündür.

22) Meselâ, "öncekiler" anlamındaki "mütakadimûn" kelimesi; Hadîs ilminde, genelde el-Hatîb el-Bağdâdî'ye (ö.463/1071) kadar yaşamış olan hadîşçiler için kullanılmışken (Bkz. Aydınlı, Abdülhamî, *Hadîs İstılahları Sözlüğü*, Timaş, İstanbul 1987, s.119), Kelâm ilminde, Gazâlî'ye (ö.505/1111) kadarki zaman dilimi içerisinde yaşayan kelâmcılar için kullanılmıştır (Bkz. Gölcük, Şerafeddin, *Kelâm Tarihi*, Esra Yayınevi, Konya 1992, s. 85).

23) Meselâ "Şam" kelimesi, ilk dönemlerde bugünkü Suriye bölgesi için kullanılırken (Bkz. Şemseddin Sâmî, *Kâmusu A'lâm*, Mihran Matbaası, İstanbul 1311 h., IV, 2824), şimdilerde Suriye'nin başkenti için kullanılmaktadır. Dolayısıyla, bir hadîs metninde geçen "Şam" kelimesi, o dönem insanın zihin dünyasında bugünkü Suriye bölgesini hatırlarken, günümüz Türkiye'sinde yaşayan bir insan için bugünkü Suriye Devletinin başkentini hatırlatacaktır.

24) Kırzioğlu, s. 42.

25) Kırzioğlu, s. 43.

1. *Amel*: İlk dönem dilcilerinden Ahmed b. Fâris (ö. 395/1004), *amel* kelimesinin; yapılan her fiil için kullanılan genel bir ifade olduğunu belirlemekte²⁶, İbn Manzûr (ö. 711/1311) da aynı paralelde bir açıklama yaparak kelimenin “iş, fiil” anlamına geldiğini bildirmektedir²⁷.

Kelime Osmanlıcada; İş, iş işleme²⁸, kâr, fiil, icra, tatbik, bir kaide veya emr-i ilahinin mevki-i fiil ve icraya vaz’ı, bir adamın evâmîr ve menâhi-i mezhebiyeye göre ettiği hareket, eser, masnû’, te’sir, ter, ishal, linet²⁹ şeklinde olmak üzere farklı tür fiiller ve tesirleri için kullanılır olmuştur.

Amel; “canlı varlığın gayeli olarak yaptığı iş” diye de tarif edilmiştir. Buna göre *amel*, “fiil” kelimesinden daha özel bir mana ifade eder. Ancak dini literatürde *amel* kelimesi giderek “emir, tavsiye veya yasaklara konu olan, sonunda ceza veya mükâfat gerektiren tutum ve davranış” anlamını kazanmış, “insanın her türlü işleri” anlamındaki “fiil” kelimesine göre daha dar kapsamlı bir terim halini almıştır³⁰.

Dinî literatür yoluyla Türkçeye giren kelime, günümüz Türkçesinde her ne kadar; “yapılan iş, edim, fiil, ishal”³¹ manalarına da gelmekle beraber, yoğun olarak “bir kimsenin dinin buyruklarını yerine getirmek için yaptıkları”³² anlamında kullanılır olmuştur. Herhangi bir internet arama motorunda *amel* kelimesi tarandığında, sonuncu anlamın baskın bir şekilde kullanıldığının görülmesi bunu teyit eder bir durumdur.

Camilerde, dinî ortamlarda, eserlerde ve internette sık sık bahsedilen “salih amel”, “güzel amel”, “faziletli amel”, “cennet ameli”, “cehennem ameli”, “hayırlı amel”, “üstün amel”, “amel-i sâlih”, “amel defteri” gibi kullanımlar, kelimeyi İslamlaştırarak dinî amaçlı eylemler haline büründürmüş görünmektedir³³. *Amel* kelimesine, bu şekildeki öncüllerin yoğun kullanımıyla yüklenen dinî ve dar anlamının, içerisinde “amel” geçen hadisleri dar manada anlamaya neden olacağı açıktır. Örneğin, Hz. Peygamber’in Hz. Ömer kanalıyla şöhrete ulaşmış olan “*Innemâ’l-a’mâlu bi’n-niyât*”³⁴ hadîsinin anlaşılmasında, söz konusu yanlış gözlemlenmektedir. Bu hadîs Türkçede; “ameller ancak niyetlere göredir”³⁵ ve “ameller(in kıymeti) ancak niyetlere göredir”³⁶ şeklinde tercüme edilir veya dillendirilir³⁷. Hadîste geçen *amel* kelimesine, bu dar anlam yüklendiğinde, as-

26) Ahmed b. Fâris, *Mu’cemu’l-Mekâyis fi’l-Luğa*, Thk. Şihabuddin Ebû Amr, Beyrut 1994, s. 703.

27) İbn Manzûr, *Lisânu’l-Arab*, Dâru’l-Fikr, XI, 475.

28) Muallim Nâcî, *Luğat-ı Nâcî*, Çağrı Yay., İstanbul, s. 543.

29) Şemseddin Sâmi, *Kâmûs-ı Türki*, Çağrı Yay., İstanbul 1996, 7.b., s. 951.

30) Bkz. Uludağ, Süleyman, “Amel”, *DİA*, III, 13.

31) *Türkçe Sözlük*, TDK, Ankara 2005, s. 88.

32) *A.g.e.*, s. 88.

33) Mesela bkz. <http://www.google.com.tr/search?q=amel+nedir&hl=tr&start=60&sa=N>, Erişim Tarihi: 20.02.2008.

34) Buhârî, *es-Sahîh*, el-Mektebetü’l-İslâmiyye, İstanbul tsz., Bed’ü’l-Vahy, I (I,2).

35) el-Buhârî, *Sahih-i Buhârî ve Tercemesi*, Çev. Mehmed Sofuoğlu, Ötügen, İstanbul 1987, I, 143.

36) *ez-Zebîdî*, Ahmed b. Ahmed, *Sahih-i Buhârî Muhtasarı Tercîd-i Sarîh Tercemesi*, Çev. Ahmed Naim, DİB Yay., Ankara 1987, I,1.

37) Meselâ bkz. <http://www.islamicneti.org/index.php/2006/12/06/ameller-niyetlere-goredir>. Erişim Tarihi: 20.02.2008; <http://sozluk.sourtimes.org/show.asp?t=ameller+nietlere+goredir> Erişim Tarihi: 20.02.2008 vs.

İn'da Hz. Peygamber'in kastettiği her türlü hareket, iş ve davranışın Allah katında ancak niyetle, ne için, ne amaçla yapıldığı düşüncesiyle birlikte değer kazanacağı fikri, sadece dinî eylemlerle sınırlandırılmış olmakta ve hadîsi duyan bir vatandaşımız onu, dinî fiillerin/ibadetlerin ancak niyetle beraber değer kazanacağı şeklinde anlamlandırmaktadır. Namazda, oruçta, hacda vs. niyetin üzerinde çokça durulması, din adamlarına sorulan soruların önemli bir kısmının ibadetlerdeki niyetle bağlantılı olması, böyle bir anlamlandırmanın varlığını gösterir hususlardan biridir. Bu sınırlandırma, bilinçli değil, kelimenin, günümüz insanının zihnindeki anlamının doğal sonucu olarak ortaya çıkmaktadır. Bu durum, kelimedeki tarihî süreç içerisinde meydana gelen anlam değişikliğinin sebep olduğu anakronik bakışı gösterdiği gibi, bu bakış sonucunda, farkında olunmadan düşülen bir yanılısamayı da gözler önüne sermektedir.

2. *Câriye*: Arapçada *câriye*, aslında bir yerden bir yere gidip gelen, dönüp dolaşan anlamına gelmektedir. Bunun için güneşe, rüzgâra, yıldızlara, gemilere, canlılara hatta Allah'tan kula gelen nimete dahi *câriye* denildiği gibi, genç kızlara³⁸ ve kadın kölelere de³⁹ muhtemelen hizmet için dönüp dolaştıkları için *câriye* denilmiştir.

Bu geniş anlamına rağmen, kelime Osmanlıcaya geçerken, Arapçadaki geniş anlamı; "miyah-ı câriye", "enhâr-ı câriye", "umûru câriye", "mesâlih-i câriye"⁴⁰ "sadaka-i câriye" gibi takyit edici ifadelerle karşılanmış, ancak mutlak manada *câriye* denilince; Arapçadaki "kız" anlamı da hariçte tutularak, daha çok "akçe ile satılıp alınan hizmetçi kız" veya "harbde esarete giriftar olmuş veya sâhib-i evveli tarafından satılarak muamele-i zevciyye için alınmış kız"⁴¹ anlamını almıştır.

Kelimenin Osmanlıcadaki anlamı daha da daralarak günümüz Türkçesinde; "Yabancı ülkelerden kaçırılıp özgürlükten yoksun bırakılan, alınıp satılabilen, her konuda efendisinin isteklerine bağlı bulunan genç kadın"⁴² anlamında kullanılmaya başlanmıştır.

Kelime, Hz. Peygamber'in bazı hadîslerinde, Arapçadaki geniş anlamlarında kullanılmıştır. Bu anlamlardan sadece biri olan günümüz Türkçesindeki anlamında kullanıldığı gibi⁴³, diğer anlamlarında da kullanılmıştır ki onlardan biri de "kız" anlamıdır⁴⁴. Bununla beraber günümüz Türkçesinde bu gibi hadîsler bazen, kelimenin uğradığı anlam daralmaları dikkate alınmadan *câriye* şeklinde ifade edilmekte, hadîste bazen "kız" anlamına gelen *câriye* kelimesi, bu özelliği ihmal edilerek dar anlamda anlaşılacak şekilde kullanılarak anakronizme düşülmesine meydan verilmektedir.

Hz. Aîşe'den nakledilen bir hadîsin Türkçe ifadelerinde bu durumu görmek mümkündür. Sofuoğlu hadîsi şöyle tercüme etmiştir: "Aîşe şöyle demiştir: (Bayram günlerinin birinde) Rasûlullah yanıma girdi. O sırada benim yanımda Buâs harplerine ait ezgileri (def çalarak) okuyan iki kız (*cariyetâni*) vardı. Yatağına uzanıp yüzünü çevirdi. Derken Ebû

38) Bkz. İbn Manzûr, XIV,141-143.

39) Bkz. İbnü'l-Esrîr, V,225.

40) Muallim Nâcî, s. 310.

41) Şemseddin Sâmî, s. 464.

42) *Türkçe Sözlük*, TDK, Ankara 2005, s.351.

43) Meselâ bkz. Buhârî, Kefâlet, I (III,56).

44) en-Nevevî, *Riyâzu's-Sâlihîn ve Tercemesi*, Çev. Kıvamüddin Burslan-Hasan Hüsnü Erdem, DİB Yay., Ankara 1972, I, 311.

Bekr de girdi ve: Peygamber'in yanında şeytan mizmarı mı? Diyerek beni azarladı...."⁴⁵. Burada *câriye* kelimesi "kız" anlamında kullanılmıştır ve Türkçede de bu anlamı ifade edilerek anakronizme düşülmesi önlenmiştir. Ancak başka bir çeviride bu hadis aynen şöyle çevrilmiştir: "*Rasûlullah (SAS) yanıma geldi. Yanımda [ensarın cariyelerinden iki cariye (bir rivayette: İki şarkıcı cariye) [mina günlerinde def çalıyorlardı] ensarı Buaz gününde söyledikleri şarkıyı söylüyorlardı. (Bir rivayette karşılıklı söyledikleri, diğerinde karşılıklı anıştukları şeklindedir) [Fakat bu iki cariye şarkıcı değildi] (Peygamber) yatağın üzerine uzandı, yüzünü öbür tarafa çevirdi. Ebu Bekir girdi [Peygamber (s.a) elbise-siyle örtünmüş halde idi.] (Ebu Bekir) Yüksek sesle beni azarladı...*"⁴⁶. Hadisin günümüz Türkçesinde bu şekilde ifade edilmesi, anakronizme ve dolayısıyla yanlış anlamlandırmalara meydan vermektedir. Zira metinde geçen "...ve 'indî *câriyetâni* tuğanniyânî..."⁴⁷ ibaresindeki "*câriyetâni*" kelimesi, günümüz Türkçesini kullanan halkımıza "iki *câriye*" şeklinde sunulduğu takdirde, onun zihninde kelimenin güncel anlamı canlanacak, değerlendirmeye ve anlamlandırmasını bu algılamaya dayanarak yapmak suretiyle yanılacaktır.

3. *Misafir*: *Misafir* kelimesinde de yukarıdaki gibi anlam daralmaları söz konusudur. Arapçada es-sefir ve *müsâfir* kelimeleri müteradif⁴⁸ ve yolcu anlamında kullanılmaktadır⁴⁹. *Müsâfir*: Sefer ve seyahat eyleyen, yolcu, seyyâh anlamına gelir. Ancak Arapçada asıl olan bu mana, Osmanlıcada nadir kullanılıp⁵⁰, daha çok; esnâ-yi râhda (seyahat esnasında) birinin evine konan, konuk, dayf, mihman, ziyaret için veya konuşmak için birinin evine giden, hane halkından olmayıp hariçten ve muvakkaten gelmiş adam⁵¹ anlamında kullanılmıştır.

Kelime, din dilinde özellikle de fıkıh ve ilmihal kitaplarında, namazların kısaltılması; mestler üzerine mesh gibi konularda, yolculuk ve on beş günden az müddetteki konukluğu kapsayacak şekilde kullanılmıştır⁵². Başka bir ifadeyle ilmihal kitaplarında "*müsâfirin* namazı"⁵³ denilirken kastedilen, sadece günümüz Türkçesindeki "*yolcunun* namazı" olmadığı gibi, "*konukların* namazı" da değildir. Bu eserlerde *müsafir* ile daha çok "ülkenin bir yerinde sanat, ticaret, memuriyet, tahsil gibi bir iş için geçici olarak bulunan kimse"⁵⁴ kastedilir⁵⁵.

Günümüz Türkçesinde ses değişmesine uğrayarak *misafir* şeklinde geçen kelime; konuk⁵⁶ anlamında kullanılmaktadır⁵⁷.

45) el-Buhârî, *Sahih-i Buhârî ve Tercemesi*, Çev. Mehmed Sofuoğlu, II, 913.

46) http://s1.islamhouse.com/data/tk/ih_books/tk4402.doc. Erişim tarihi: 18.02.2008.

47) Buhârî, 'İdeyn, 2 (II,2-3).

48) Bkz. İbnu'l-Esir, II, 371; Kelimenin iştikakı, semantik analizi ve manası için bkz. İbn Manzûr, IV, 367-371.

49) Bkz. İbrahim Mustafa ve diğerleri, *el-Mu'cemu'l-Vasîl*, Çağrı Yay., İstanbul 1989, s. 433

50) Şemseddin Sâmî, s. 1333.

51) Muallim Nâcî, s.759; Şemseddin Sâmî, s. 1333.

52) Bkz. Bilmen, Ömer Nasuhi, *Büyük İslam İlmihali*, Bilmen Yayınevi, İstanbul tsz., s. 175.

53) Bkz. Şürûnbülâlî, *Nûr-ül İzâh Şerhi Merâk-il Felâh*, Çev. Süleyman Fâhir, Eser Neşriyat, İstanbul 1981, s. 183.

54) Erdoğan, Mehmet, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, Rağbet, İstanbul 1998, s. 305.

55) Bkz. Bilmen, s. 175.

56) *Türkçe Sözlük*, TDK, Ankara 2005, s. 1401.

57) Bkz. Çağrı, Mustafa, "Misafir", *DİA*, XXX,171.

Hız Peygamber'in hadîslerinde, günümüz Türkçesindeki "konuk/misafir" ve "misafir olma" anlamında daha çok "dayf"⁵⁸, "nâzil"⁵⁹, "nezele ala-, nezele bi-"⁶⁰ kelimeleri kullanılmıştır. Bundan dolayı, bazı hadîslerde "yolcu" anlamında kullanılan *müsâfir* kelimeleri, günümüz Türkçesinde *misafir* şeklinde ifade edildiği takdirde "konuk" anlamını çağrıştırarak anakronizme düşme tehlikesi oluşturmaktadır. Nitekim; "Rasûlullah (SAS) mukim için bir gün ve bir gece, *misafir* için de üç gün üç gece olmak üzere mesh etmeyi bize emretti"⁶¹ hadîsi veya; "Mestler üzerine mesh etme süresi nedir?" sorusuna Rasûlullah (SAS)'ın; "*Misafir* için geceleriyle beraber üç gündür. Mukim için de bir gün bir gecedir"⁶² hadîsinde kullandığı *misafir* ifadesi, duyanlarda "konuk" anlamını çağrıştırabilecektir. Yeni yazılan bazı ilmihal kitapları kavram kargaşasına meydan vermemek için, bu gibi ifadelerin günümüz Türkçesindeki karşılıklarını kullanarak aynı konuyu; "mest üzerine meshin süresi, "yolcu" olmayanlar için bir gün bir gece (24 saat), "yolcular" için üç gün üç gecedir (72 saat)"⁶³ şeklinde ifade etmişlerdir. Halbuki diğer bazı ilmihallerde bu husus göz ardı edilmiş ve "Mesh müddeti: Mukim için bir gün bir gece (yirmi dört saat), *misafir* için üç gün üç gece (yetmiş iki saat) dir"⁶⁴ ifadesi kullanılmaya devam edilmiştir.

Günümüz Türkçesini konuşanlara, içerisinde *müsâfir* kelimesi geçen bir hadîs anlatılırken, kelimenin, Arapçadaki "yolcu" anlamında mı, din dilindeki "yolcu ve 15 günden az süreli konuk" anlamında mı, yoksa günümüz Türkçesindeki "konuk" anlamında mı kullanıldığına dikkat edilmelidir. Örneğin Rasûlullah'ın "Üç duâ (çeşidi) vardır ki, onların kabul olunmasında şüphe yoktur: Mazlumun duası, *müsâfirin* duası ve babanın çocuğuna duası"⁶⁵ hadîsi ile karşılaşıldığında, yukarıdaki anlamlar üzerinde durulmalı ve ona göre dillendirilmelidir. İbn Mâce'yi tercüme ve şerheden Hatiboğlu ile Ebû Dâvud'u tercüme eden Koçaşlı, buradaki *müsâfir* kelimesini, "misafir" şeklinde ifade ederek, muhtemel anlam kargaşasının önünü kesmemişlerdir⁶⁶. Dolayısıyla, okuyucuların bu kelimeye sadece "konuk" anlamını yükleyip "yolcuyu" dışarıda bırakarak anakronizme düşme ihtimalleri her zaman vardır.

4. *Nasihah*: İbu'l-Esîr; "Din *nasîhattır*"⁶⁷ hadîsindeki *nasihah* kelimesini; "nasihat edilenin hayrını istemek" şeklinde açıklamakta ve bunun içerisine tasdik, amel, emirlere itaat, nehiylerden kaçınmak gibi hususların dâhil olduğunu belirtmektedir⁶⁸.

58) Bkz. Müslim, *Sahîh*, Thk. Muhammed Fuâd Abdulbâkî, el-Mektebetü'l-İslâmiyye, İstanbul Tsz., İmân, 74,75 (I,68); Ebû Dâvud, *Sünen*, Thk. Kemâl Yûsuf el-Hût, Müessesetü'l-Kütübî's-Sekafiyye, Beyrut 1988, Tahâret, 74 (I, 97)

59) Bkz. Müslim, Tahâret, 109 (I,239)

60) Bkz. Müslim, Fadâilu's-Sahâbe, 132 (IV,1919); İbn Mâce, *Sünen*, Thk. Muhammed Fuâd Abdulbâkî, el-Mektebetü'l-İslâmiyye, İstanbul Tsz., Tahâret, 82 (I,179)

61) İbn Mâce, Tahâret, 86 (I,183); Hatiboğlu, Haydar, *Sünen-i İbni Mâce Tercemesi ve Şerhi*, Kahraman Yay., İstanbul1982, II,210.

62) İbn Mâce, Tahâret, 86 (I,184); Hatiboğlu, II,213.

63) Algül, Hüseyin ve diğerleri, *İlmihal I İman ve İbadetler*, TDV Yay., İstanbul Tsz., s.203

64) Şürûnbülâfî, s. 57.

65) et-Tirmizî, *el-Câmi'u's-Sahîh*, Thk. Ahmed Muhammed Şâkir, Dâru'l-Fikr, Beyrut 1988, Birr ve Silâ, 7 (IV, 277); İbn Mâce, Duâ, 11 (II, 1271).

66) Hatiboğlu, X, 58; Ebû Dâvud, *Sünen-i Ebî Dâvud ve Tercemesi*, Çev. İbrahim Koçaşlı, Milli Gazete Yay., İstanbul 1983, II,480.

67) Müslim, İmân, 95 (I,74); Buhârî, İmân, 42 (I,20).

68) Bkz. İbnu'l-Esîr, V, 62-63; Bkz. İbn Manzûr, II, 616.

Osmanlıcada daha çok öğüt⁶⁹, nush, mev'ıza⁷⁰ anlamında kullanılan bu kelime aslında, "başkasının hata ve kusurunu gidermek için gösterilen çaba; iyiliği teşvik, kötülükten sakındırmak üzere verilen öğüt; başkasının faydasına ya da zararına olan hususlarda bir kimsenin onu aydınlatması ve bu yönde gösterdiği gayret"⁷¹ anlamına gelmektedir. Bu kelime, günümüz Türkçesinde de Osmanlıca kullanımına uygun olarak; "Öğüt, öğüt vermek"⁷² anlamında kullanılmaktadır.

Çoğu kere "din nasihatı", "din öğüt vermekten ibarettir" cümleleriyle tercüme edilen yukarıdaki hadis, aslında daha köklü ve çok yönlü bir anlama sahiptir. Nush ya da *nasihat* kelimesi, İbnu'l-Esîr'in açıklamalarından da anlaşılacağı üzere, sadece öğüt anlamında değildir. O sözlük anlamı olarak, hulus, ihlâs, samimiyet, hayırhahlık ve öğüt anlamlarını muhtevlidir. Mutlak olarak dinin nasihattan ibaret olduğunu söylemek, "nasihat"ın sadece sözlü kısmını ifade eder. Oysa *nasihat* kelimesi, sadece sözlü bir hayırhahlık demek değildir. O, hayırlı fiillere de yöneliktir. Yani her hayırlı söz ve hayırlı iş *nasihat*⁷³. Hadîslerde geniş bir anlamda kullanılan "nasihat" kelimesini⁷⁴, günümüz Türkçesinde *öğüt* anlamına gelen *nasihat* ile dillendirmek⁷⁵, hadîslerin dinleyiciler ya da okuyucular tarafından geniş anlamda değil, dar anlamda anlaşılması şeklinde bir anakronizme düşmelerine neden olacaktır.

5. *Tecâvüz*: *Tecâvüz* kelimesi dilimize Arapçadan geçmiştir. Arapçada; "an" harfi cerialle kullanılına; "göz yummak, affetmek"⁷⁶, "fi" harfi cerialle kullanıldığında da "haddi aşmak"⁷⁷ anlamına gelen kelime, bu manada birçok hadîste de kullanılmıştır⁷⁸.

Osmanlıca lügatlerde de Arapça anlamına uygun olarak; "Ötesine geçme, aşma, atlama, haddi geçme, başkasının hakkına dokunma, geçme, müsabaka kazanma, affetme, müsamaha gösterme" anlamları verilmektedir⁷⁹.

Gerek sözlü, gerekse yazılı kullanımlarda sık sık rastlanılan *tecâvüz* kelimesinin, günümüz Türkçesinde; "geçme, aşma, el uzatma"⁸⁰ anlamlarına gelmesine rağmen, günlük kullanımda genellikle "namusa sataşma"⁸¹ manasında kullanıldığı görülen bir durumdur.

69) Muallim Nâci, s. 901.

70) Şemseddin Sâmî, s. 1462.

71) Çağrıncı, Mustafa, "Nasihat", *DİA*, XXXII, 408.

72) *Türkçe Sözlük*, TDK, Ankara 2005, s. 1458.

73) Çakan, İsmail Lütfi, *Hadislerle Gerçekler*, Erkam Yay., İstanbul 2006, s. 428.

74) Bkz. en-Nesâî, *Sünen*, Thk. Abdulfettah Ebû Ğudde, Mektebetü'l-Matbûâti'l-İslâmiyye, Beyrut 1988, B'at, 31 (VII,156)

75) Bkz. en-Nesâî, *Sünenü'n-Nesâî*, Çev. A. Muhtar Büyükcınar ve diğerleri, Kalem Yay., İstanbul 1981, VII, 215.

76) Bkz. İbnu'l-Esîr, I, 314. Ebu'l-Huseyin Ahmed b. Fâris b. Zekerriyya (395h.)'ya ait ilk dönem lügatlerinden *Mu'cemu'l-Mekâyisi fi'l-Luğa*'da söz konusu kelime bu şekilde yer almamış, yer alma nedeni olarak, kelimenin herkes tarafından malum olması gösterilmiştir. (Bkz. Ahmed b. Fâris, *Mu'cemu'l-Mekâyis fi'l-Luğa*, Thk. Şihabuddin Ebû Amr, Beyrut 1994).

77) Bkz. İbrahim Mustafa vd., I, 146.

78) Meselâ bkz. Buhârî, 'Itk, 6 (III, 119); Müslim, İmân, 201 (I, 116); Bkz. İbnu'l-Esîr, I, 314.

79) Şemseddin Sâmî, s. 381.

80) *Türkçe Sözlük*, TDK, Ankara 1982, s. 773.

81) *Türkçe Sözlük*, (1982), s. 773

Kelime, Arapçadan Türkçeye geçmiş, ilk zamanlarda orijinal anlamına uygun olarak kullanılmış, zamanla Arapçadaki manalarından sadece biri olan “haddi aşmak” anlamında kullanılmaya başlanmış, daha sonra bu anlam da daraltılarak “namus alanındaki haddi aşma” konumunda kullanılır olmuştur⁸².

Müslim’in *Sahih*’inde geçen bir rivâyette, Hamza b. Abdilmuttalib ile Ali b. Ebî Tâlib arasında geçen bir olay anlatılmakta ve Hz. Ali’nin, Hz. Hamza’yı Hz. Peygamber’e şikâyetinden bahsedilmektedir. Bu rivâyette Hz. Ali’nin, Rasûlullah’a, “Ya Rasûlallah!... Hamza benim iki deveme saldırarak hörgüçlerini kesmiş, böğürlerini de delmiş...”⁸³ anlamına gelen ifadesi, Türkçeye; “...Hamza benim iki deveme *tecâvüz* ederek hörgüçlerini kesmiş, böğürlerini de delmiş...”⁸⁴ şeklinde çevrilmiştir. *Tecâvüz* kelimesinin Arapçada ve Osmanlıcadaki “aşma, haddi geçme, başkasının hakkına dokunma” anlamı göz önünde bulundurulduğunda, “...Hamza benim iki deveme *tecavüz* ederek hörgüçlerini kesmiş, böğürlerini de delmiş...” ifadesinden, Hamza’nın haddini aşarak başkalarına ait olan develere zarar verdiği sonucu çıkarılabilir. Ancak söz konusu ifade, bir Arap veya Osmanlı mensubuna hitap etmeyip, günümüz Türkiye’inde, güncel Türkçeye konuşan, anlaşılan bir topluma hitap ettiği ve bu toplumda söz konusu kelimenin daha çok “namusa sataşma” anlamına geldiği düşünüldüğünde, çeviriyle kastedilen anlam ile, muhatapların anladığı anlamın aynı olmayacağı rahatlıkla görülebilir.

Diğer bir örnek, haram aylardaki davranışlarla ilgili bir âyetin çevirisiyle ilgilidir. Âyetteki... “Kim size saldırırsa siz de ona misilleme olacak kadar saldırın...”⁸⁵ anlamına gelen kısım, “...Siz *tecavüz* edene, size *tecavüz* ettikleri gibi *tecavüz* edin...”⁸⁶ şeklinde tercüme edilmiş ve yukarıdaki kelimelerdeki anlam değişmelerinin sebep olduğu muhtemel sapmalar hesaplanmadığı için, son derece yanlış bir tercüme ortaya çıkmıştır.

6. *Sâat*: Bu kelime Arapçada; gece ve gündüzün cüzlerinden bir cüz, içinde bulunulan zaman/an, Kıyâmet, vakit, Kıyâmet Günü, gece ve gündüzden küçük bir cüz, anlamlarında kullanılır. Dolayısıyla Arapçada; “Senin yanında gündüzün bir *sâat* oturdum” demek; az bir vakit, bir müddet oturdum anlamına gelir⁸⁷.

Kelime Osmanlıcada; gündüz ile geceden ibaret bir günün, yani küre-i arzın kendi mihveri üzerine bir kere dönmesi zamanının munkasım olduğu 24 cüz’ünden bir cüz veya vakit, zaman, an, muayyen vakit, ecel, Kıyâmet, Yevm-i Haşr, anlamlarında kullanılmıştır⁸⁸.

Kelime, günümüzde, “vakit”, “an” anlamlarıyla bağlantılı kullanılmakla beraber, başka manaları da alarak anlam genişlemesine uğramıştır. “Saat” kelimesine günümüzde; a) Bir günlük sürenin yirmi dördte birine eşit olan altmış dakikalık zaman dilimi, zaman par-

82) Google arama motorunda söz konusu kelime arandığında, hep bu anlamda kullanılır olduğu görülmektedir (<http://www.google.com.tr/search?hl=tr&q=tecav%C3%BCz&meta=>) Erişim Tarihi: 03.03.2008.

83) Müslim, Eşribe, 2 (III, 1569)

84) Bkz. Davudoğlu, Ahmed, *Sahih-i Müslim Tercüme ve Şerhi*, Sönmez, İstanbul 1978, IX, 5444.

85) 2/Bakara, 194.

86) Necati Yeni-el-Hüseyn Kayapınar, *Sünen-i Ebû Dâvûd Tercüme ve Şerhi*, İstanbul 1991, XII, 525.

87) Bkz. İbnu’l-Esîr, II, 422; İbn Manzûr, VIII, 169.

88) Şemseddin Sâmî, s. 699.

çası, b) Vakit, zaman, c) Bir işin yapıldığı belli bir zaman, d) Günün hangi *saati* olduğunu gösteren alet, e) Savaş⁸⁹ manaları verilmektedir. Görüldüğü gibi “saat” kelimesi günümüz Türkçesinde, eski anlamlarına ilaveten; zamanı ve su, elektrik, doğalgaz vs. gibi kaynakların ne kadar tüketildiğini gösteren *aletler* anlamında da kullanılmaya başlanmıştır. Böylece kelime Arapçada, gece ve gündüzden bir “an”, “vakit” anlamında kullanılırken, din dilinde mecâz yoluyla “Kıyâmet”, “Kıyâmet Günü”, “Haşr Günü” anlamlarında da kullanılmış, nihayet günümüz Türkçesinde zamanı gösteren “alet” ve “savaş” manalarına gelerek anlam genişlemesine uğramıştır.

Buhârî'nin *Sahih*'indeki bir bab başlığında (tercemede), Mu'az b. Cebel'in bir zata söylediği; “*İclis binâ nü'min sâaten*”⁹⁰ sözü, Türkçeye; “Bizimle otur da (din işlerini müzakere ederek) bir *saat* imanı artıralım”⁹¹ şeklinde tercüme edilmiştir. Bu ifadeyi duyan günümüz müslümanı, buradaki “bir *saat*” ile “altmış dakikalık zaman dilimi”ni anlayacaktır. Halbuki hadîste kastedilen bir *müddet* anlamıdır. Bu müddet, “5 dakika” olabileceği gibi, “bir saat”i oluşturan “60 dakika”dan fazla da olabilir.

Başka bir hadîste ise, İbn Abbâs'ın “Hristiyan bir kadın, kocasından “kısa bir zaman” (*sâaten*) önce İslama girmiş olursa, kocasına haram olur”⁹² sözünden bahsedilmektedir. Buhârî'nin Talâk bölümündeki bir bab başlığına (tercemeye) ait olan bu ifade, aslında, İbn Abbâs'ın, kocası henüz müşrik ya da Hristiyan iken Müslüman olmuş bir kadının nikahının düşüp düşmediği sorusuna verdiği bir fetvayı göstermektedir. Söz konusu hadîs günümüz Türkçesinde; “Hristiyan bir kadın, kocasından bir *saat* önce İslama girdiğinde, kocasına haram olmuş olur”⁹³ şeklinde ifade edilirse, buradaki “bir *saat*” ile “kısa bir zaman” değil, günümüz insanının zihnindeki “60 dakikalık müddet” anlaşılacaktır.

Yukarıda her iki hadîste kullanılan “bir müddet” anlamına gelen “sâaten” kelimeleleri, günlük kullanımda belirli bir zaman dilimi anlamına gelen ve sık sık kullanılan *saat* kelimesinden dolayı garipsenmeyecek, günlük kullanımdaki günün yirmi dörtte bir dilimi anlamı, farkında olunmadan, sahabe dönemine ait bir metne yüklenerek anakronizme düşülecektir.

7. *Şeyh*: Arapçada malum olan ve bu yüzden bazı lügatlerin anlamını dahi verme gereği duymadıkları⁹⁴ *şeyh* kelimesi; yaş ve ihtiyarlığı açığa çıkan kişi anlamına gelmektedir. Bunun elli yaşından sonrakilere veya 50-80 yaş arasında olanlara denildiği de belirtilir⁹⁵.

Bu kelime hadîslerde, söz konusu anlamına⁹⁶ ilaveten, evli olan erkek ve kadın⁹⁷ ve bilgili, âlim kişi⁹⁸ anlamlarında da kullanılmıştır.

89) *Türkçe Sözlük*, TDK, Ankara 2005, s. 1669.

90) Buhârî, İmân, 2 (I, 8).

91) el-Buhârî, (Sofuoğlu tercümesi), I, 163.

92) Buhârî, Talâk, 19 (VI,172).

93) el-Buhârî, (Sofuoğlu tercümesi), XI, 5367.

94) Bkz. Ahmed b. Fâris, s. 544.

95) İbn Manzûr, III, 31; İbrahim Mustafa vd., I, 502.

96) Bkz. Müslim, İmâre, 152.

97) Meselâ bkz. Mâlik b. Enes, *el-Muvatta*, Thk. Muhammed Fuâd Abdülbâkî, Dâru İhyâi'l-Kütübi'l-Arabiyye, Kâhire Tsz., Hudûd, 10 (II, 824).

98) Buhârî, Fedâilü Ashabi'n-Nebi, 7 (IV,203).

Kelime Osmanlıcada daha geniş anlamlara gelecek şekilde kullanılmıştır: “1. Yaşlı adam, koca, ihtiyar, 2. Tasavvuf öğretimi ve irşadıyla meşgul olup turuk-ı aliyeye mensup olarak bir tekke ve zaviyede post-nişin olan zat, 3. kabile ve aşiret reisi, cemaat muhtarı, 4. Hadîşçilerden birinin hadîs alıp öğrendiği zat”⁹⁹.

Kelime, günümüz Türkçesinde, Osmanlıcadaki dört anlamın ikisiyle daha yoğun olarak kullanılır olmaya devam etmektedir ki, bunlardan ilki; “tarikât kurucusu, bir tarikatta en yüksek dereceye ulaşmış kimse, tarikât büyüğü, tarikât kollarının birinin başında bulunan kimse” anlamı, diğeri ise; “kabile ve aşiret başkanı” anlamlarıdır¹⁰⁰. Buna göre günümüz Türkçesinde *şeyh* denilince, insanların zihninde canlanan ilk anlam “bir tarikâtın başında bulunan kimse” olacaktır.

“Evli olan erkek ve kadın zina ettiklerinde her ikisini de recmediniz” şeklinde ifade edilmesi gereken bir hadîste geçen, “*şeyh* ve *şeyha*” kelimelerinin kullanımını, bu çeşit anlam değişikliğine örnek vermek mümkündür. Zira söz konusu hadîste “*şeyh* ve *şeyha*”; “bekâr olmayan yani evli olan kimse” anlamında kullanılarak, kelimenin anlamı genişletilmiştir¹⁰¹. Eskiden sadece “yaşlılar” anlamına kullanılırken, bu hadîste, “evli olan gençler”, “orta yaşlılar” ve “yaşlılar”ı kapsayacak şekilde kullanılmıştır¹⁰². Buna göre, hadîste geçen *şeyh* ve *şeyhanın*; “yaşlı erkek ve kadın”¹⁰³ şeklinde anlaşılması yanlış olacağı gibi, buradan hareketle genç evlilerin bu hükmün dışında kalmaları gerektiğini savunmak¹⁰⁴ da yanlış olacaktır. Kaldı ki hadîste geçen bu kelimenin “*seyyib/evli*” anlamında kullanıldığına dair başka rivâyetler de bulunmaktadır¹⁰⁵.

İçerisinde “şeyh” geçen hadîsler, günümüz Türkçesini kullananlara *şeyh* şeklinde sunulursa, burada geçen “şeyh”in yukarıdaki tartışmalarda geçen “evli kişi” veya “yaşlı kişi” manasında değil de, günümüzde kullanılan ilk manada anlaşılması kuvvetle muhtemeldir. Bu durum, tarihî bir metinde geçen kelimeye, günümüzdeki anlamının yüklenmesi suretiyle anakronizme düşülmesinin önünü açacaktır.

8. *Fitne*: “*Fitne* kelimesi, sözlükte “altın ve gümüş gibi değerli madenleri saflığını anlamak için ateşte eritmek” manasına gelen “fetn (fütûn) kökünden türemiştir. (...) *Fitnenin* zamanla kazandığı, insanın zarara uğraması veya uğratılması şeklindeki anlamında ateşte yanmayla ilgili eski manasının da etkisi olmuştur. Klasik sözlüklerde bu anlamlardan başlıcaları şu şekilde sıralanmıştır: Sınama, maddî ve manevî sıkıntı, üzüntü, belâ ve felâketle imtihan etme”¹⁰⁶. İnsanın içine aşk ateşi düşürdüğü veya gönlünü çelip mantıklı düşünmesini engellediği için kadına fettân denilmiştir. Aynı kelime, kişinin aklını karıştırıp ahlâkını bozan ve cezaya çarptırılmasına sebep olan şeytan için, ayrıca zarar verme manasından dolayı hırsız için de kullanılmıştır. İnsanları zor bir imtihandan geçirecek

99) Şemseddin Sâmî, s. 792; Muallim Nâci, s. 506.

100) *Türkçe Sözlük*, TDK, Ankara 2005, s. 1862.

101) Bkz. el-Muvatta, Hudûd, I (II, 824).

102) Bkz. Coşkun, s. 247.

103) Keskin, Yusuf Ziya, *Recm Cezası*, Beyan Yay., İstanbul 2001, s. 95.

104) Bkz. <http://19.org/index.php?id=69,120,0,0,1,0> Erişim Tarihi: 18.03.2008.

105) Bkz. Hâkim, en-Neysâbü’rî, *el-Müstedrek Ale’s-Sahîhayn*, Dârü’l-Kütübi’l-İlmiyye, Beyrut 1990, IV, 401.

106) Bkz. Ahmed b. Fâris, s.825; İbnu’l-Esîr, III, 410-411.

olan Münker ve Nekîr'e de "kabrin iki fettâni" adı verilmiştir. *Fitnenin*, "inanç uğruna maruz kalınan ağır işkence" anlamında kullanımı da oldukça yaygındır"¹⁰⁷.

Kelime Arapçadaki bu anlamlarından bazılarını geride bırakarak Osmanlıcaya; azdırma, baştan çıkarma, ihtilâf-ı ârai soruş, şikâk ve kavga, arabozan, karıştırıcı¹⁰⁸ manalarında geçmiştir. Günümüz Türkçesine ise, Osmanlıcadaki anlamlarından bazılarını da geride bırakarak sadece; karışıklık, kargaşa, arabozucu¹⁰⁹ anlamlarında geçmiştir. Kelime günümüz Türkçesinde, artık Arapçadaki altın ve gümüşü ateşte eritmek, sınama, maddî manevî sıkıntı, üzüntü, belâ ve felâketle imtihan etme anlamlarını kaybederek büyük ölçüde anlam değişmesine uğramış, "fitne" denilince akla ilk olarak "karışıklık, arabozuculuk" anlamları gelir olmuştur.

Hz. Peygamber bir defasında; "Benden sonra erkeklere kadınlardan daha zararlı bir imtihan/sınama aracı (*fitne*) bırakmadım"¹¹⁰ buyurmuştur. Bu hadîs çoğunlukla; "Benden sonra erkeklere kadınlardan daha zararlı hiçbir *fitne* (fesâd âmili) bırakmadım"¹¹¹ veya "Kendimden sonra erkeklere kadınlardan daha zararlı bir *fitne* bırakmadım"¹¹² şeklinde ifade edilir. Hz. Peygamber'in, "sınama", "imtihan aracı" anlamında kullandığı "fitne" kelimesi¹¹³, tercümede aynen yer alınca, günümüz Türkçesini kullanan insanların bunu, kadını aşağılayan, tahkir eden bir ifade olarak anlamaları kuvvetle muhtemeldir. Hatta bu gibi tercümeleri fırsat bilenler, Hz. Peygamber'i eleştirmek için "Muhammed'e göre kadın kötüdür, şeytandır, *fitne* ve fesat amilidir"¹¹⁴ gibi ifadeler kullanabilmişlerdir.

Hadîslerde geçen her "fitne" ifadesini, Türkçede *fitne* olarak ifade etmek doğru olmadığını şu hadîste de görmek mümkündür. Hz. Peygamber bir duasında; "Allah'ım! Tembellikten, bunaklık derecesinde ihtiyarlıktan, günahattan, ödleklikten, kabir sualinden (*fitneti*'l-kabri) ve kabir azabından, Cehennem ateşinden (*fitneti*'n-nâr) ve Cehennem azabından, zenginlik gururundan şerrinden (*fitneti*'l-ğînâ), yoksulluk sefaletinden (*fitneti*'l-fakri) sana sığınırım!..."¹¹⁵ buyurmaktadır. Bu hadîste geçen "*fitneti*'l-kabr" ile "kabir suali", "*fitneti*'n-nâr" ile "Cehennem ateşi", "*fitneti*'l-ğînâ" ile "zenginlik gururu ve şerri", "*fitneti*'l-fakr" ile de "yoksulluk sefaleti" kastedilmek istenmiştir. Bütün bu anlam yelpazesini, "fitne" kelimesinin günümüzdeki anlam değişikliğini dikkate almadan, sırf dilimizde kullanıyor olmasından dolayı "kabir *fitnesi*", "Cehennem *fitnesi*", "zenginlik *fitnesi*", "fakirlik *fitnesi*" şeklinde dillendirmek, okuyucu ya da dinleyicilerin zihinlerindeki *fitne* kelimesinin olumsuz anlamlarını, hadîste geçen "fitne" kelimelerine yüklemeleri suretiyle anakronizme düşmelerine, dolayısıyla Hz. Peygamber'in zenginliği, fakirliği,

107) Çağırıcı, Mustafa, "Fitne", *DİA*, XIII, 156.

108) Bkz. Muallim Nâcî, s.555; Şemseddin Sâmî, s. 981.

109) *Türkçe Sözlük*, (2005), s.707.

110) Buhârî, Nikâh, 17 (VI,124); Müslim, Zikr, 97-98 (IV,2097-2098).

111) el-Buhârî, *Sahih-i Buhârî ve Tercemesi*, Çev. Mehmed Sofuoğlu, XI, 5188.

112) Davudoğlu, XI, 79-80.

113) Bkz. el-Aynî, Bedruddîn, '*Umdetü'l-Kârî*, Dâru'l-Fikr, Tsz. XX, 89-90; İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî*, Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, Beyrut 1988, 4.b., IX,113.

114) Bkz. Arsel, İlhan, *Şeriat ve Kadın*, İstanbul 1994, s. 56.

115) Buhârî, Da'avât, 45 (VII,161); Tercüme için bkz. ez-Zebîdî, *Sahih-i Buhârî Muhtasarı Tecrid-i Sarîh Tercemesi ve Şerhi*, Çev. Kâmil Miras, DİB Yay., XII, 348.

Cehennem ve kabri hor ve hakir gördüğü sonucuna ulaşmalarına neden olacaktır. Böyle bir anlamlandırma ise anakronizmin yaniltıcılığından başka bir şey değildir.

9. *Vasiyyet*: Bazen bir hadîs günümüz Türkçesine nakledilirken, metindeki bir kelimenin, aslen Arapça olan başka bir kelimeyle ifade edildiği de olmaktadır. Çoğunlukla müteradif kelimelerle yapılan bu işlem, bazen aynı kökten gelen ancak müteradif olmayan kelimelerle de yapılmaktadır. Bu tür bir ifade sonucunda da anakronik anlamlandırmalar meydana gelebilmektedir. Hadîslerde “vasy” kökünden gelen bazı kelimelerin günümüz Türkçesinde *vasiyyet* şeklinde ifade edilmesi buna örnek verilebilir.

Ahmed b. Fâris (ö.395/1004) “Vasy” kelimesinin “vası” yani bir şeyi başka şeye eklemek manasına geldiğini, bundan dolayı “vaseytü'l-leylete bi'l-yevm” ifadesinin; çalışmak suretiyle geceyi gündüze “katmak” anlamına geldiğini, buradan kıyasla “vasiyyet”in de; vasledilen, ya da sürekliliği olan kelimelerin manasında kullanıldığını belirtmektedir¹¹⁶. Tavsiye edilen şey anlamına gelen *vasiyyet*, ölü ya da ölüm durumuyla eklentili bir olay olduğu için bu şekilde adlandırılmıştır¹¹⁷. Buna göre, dilimizde “vasiyyet” şeklinde telaffuz edilen kelime, bir çeşit tavsiye olmaktadır. Ancak bu “tavsiye” ölüm olayıyla bağlantılıdır. Bu bağlantı ve eklentiden dolayı, bir şeyi başka bir şeye eklemek, bağlamak anlamına gelen “vasy” kökünden türemiştir. Buna göre her *vasiyyet* bir tavsiyedir, ancak her tavsiye bir *vasiyyet* değildir.

Kelime, İslam Hukukunda daha çok, “Bir malı veya menfaati ölümden sonraya iza fetle bir şahsa veya bir hayır cihetine teberru yoluyla yani meccanen temlik etme”¹¹⁸ anlamında kullanılır.

Osmanlıcada; “Bir müteveffanın ölmezden evvel, ba'de'l-mevt (ölümünden sonra) icrasını meram ettiği şeyler hakkında verdiği emir ve sipariş”¹¹⁹ anlamına gelen *vasiyyet*, günümüz Türkçesinde ise; “Bir kimsenin ölümünden sonra yapılmasını istediği şey”¹²⁰ anlamında kullanılmaktadır.

Kelime bu anlamda bir çok hadîste de kullanılmaktadır¹²¹. Bununla beraber, “vasy” kökünden türeyen ve günümüz Türkçesinde “tavsiye” anlamına gelen bazı kelimelerin “vasiyyet” şeklinde ifade edilmesi, meseleyi, kişinin ölümünden sonra yapılmasını istediği şeyler konumuna sokmaktadır. Orijinali “İstevsû bi'n-nisâi hayren”¹²² şeklinde olan hadîs, günümüz Türkçesine çevrilirken, “istevsâ” kelimesinin “bi-hayren” ile beraber kullanılması durumunda kazandığı “birisi için hayrı murat etmek”¹²³, “birisine özen göstermek, iyi niyetli olmak”¹²⁴ anlamlarını içerecek şekilde çevrilmelidir. Bu anlamlar göz önünde bulundurulduğunda hadîs; “Kadınlar hakkında hayrı isteyiniz” veya “Kadınlar için iyi niyetli ve özenli olunuz” anlamına gelmektedir. Halbuki hadîs günümüz Türk-

116) Ahmed. b. Fâris, s. 1094.

117) İbn Manzûr, XV, 394.

118) Erdoğan, s. 477.

119) Şemseddin Sâmî, s.1493.

120) *Türkçe Sözlük*, (2005), s.2081.

121) Meselâ bkz. Tirmizî, Vesâya, 7 (VI,251)

122) Buhârî, Enbiyâ, I (IV,103)

123) İbrahim Mustafa vd., II, 1038.

124) Mutcalı, Serdar, *Arapça-Türkçe Sözlük*, Dağarcık, İstanbul Tsz., s.987.

çesinde çoğunlukla; "Size kadınlar hakkında hayırlı olmanızı *vasiyet* ederim"¹²⁵ şeklinde çevrilmiştir. Bu ifade, okuyucular veya dinleyiciler tarafından, ölmek üzere olan Hz. Peygamber'in, ölümünden sonra yapılmasını arzu ettiği bir şey olarak algılanacaktır. Zira günümüz Türkçesinde *vasiyet* bu anlama gelmektedir. Kurân-ı Kerimdeki "Biz, insana, ana-babasına iyi davranmasını tavsiye etmişizdir"¹²⁶ ayeti, içerisinde geçen "ve vessay-nâ" ifadesinden dolayı "Biz insanların ana ve babalarına iyilik etmelerini *vasiyet* ettik"¹²⁷ şeklinde çevrildiğinde de aynı anlam değişmesi söz konusudur ki, burada Allah'ın *vasiyeti*, dolayısıyla sonluluğu söz konusu olmaktadır. Halbuki Hz. Peygamber bu tavsiyeyi hayatın içinde iken ve içinde bulunduğu toplumu şekillendirip yönlendirirken söylemiş ve öğütlemişti. "Vasy" kökünden gelmeleri hasebiyle Arapçada "tavsiye" ve "vasiyyet" kelimelerinin anlamları arasında mantıklı bir ilişki olmakla beraber, günümüz Türkçesinde "vasiyet etmek"le, "tavsiye etmek" arasında önemli farklar bulunmaktadır. Dolayısıyla söz konusu hadîsin "...vasiyet ederim" şeklinde değil de; hiç olmazsa "...tavsiye edin" şeklinde ifade edilmesi, anlamı daha güzel yansıtacaktır.

Örnekleme amacıyla seçilen, "amel", "cariye", "misafir", "nasihat", "tecavüz", "saat", "şeyh", "fitne", "vasiyet" kelimeleri ve çalışmanın sınırlarını zorlamamak adına buraya alınamayan, "hutbe", "ruhbanlık", "fuhuş", "haset", "nafile", "garip" "ceza" vs. gibi kelimelerdeki anlam değişimleri, söz konusu kelimelerin geçtiği hadîslerin gerek yazılı, gerekse sözlü olarak sunumu aşamasında dikkate alınarak muhatapların anakronizme düşmelerine imkân verilmemelidir. Bunun için; gerek günümüzde, gerekse Hz. Peygamber döneminde kullanılan sesteş kelimeler tespit edilmeli, hangi çeşit anlam değişikliğine uğradıkları izah edilmeli, daha sonra da Hz. Peygamber döneminin kullanıma uygun güncel Türkçe kelimeler kullanılarak, hadîslerin anlamlarındaki muhtemel sapmaların önüne geçilmelidir.

Sonuç

Dilin, insanın önünde hazır bulunması, insanın dili öğrenirken onun hazır durumu olduğu gibi benimsemesi gerçeğinden hareketle, söz konusu kelimelerin günümüzde yaygın olarak kullanılan anlamlarının güncel Türkçeye yetişen nesiller tarafından benimsenmesi ve kabullenilmesi son derece normaldir. Dolayısıyla, günümüz Türkçesinin konuşulduğu ortamda yetişen birisinin, tarihî bir metinde geçen sesteş bir kelimeyi ilk duyduğunda, onun günlük kullanımındaki yaygın anlamını zihninde canlandırması doğaldır. Aslında bu, farkında olunmadan, şuuraltında var olan dil birikiminin tesiriyle oluşan bir durumdur. Kelime ilk duyulduğunda garipsenmediği, yabancı kabul edilmediği, dilin kendine ait görüldüğü için, mevcut anlamının tarihî metne yüklenmesi tehlikesi her zaman bulunmaktadır. Bu bir anlamda, günümüz şartlarında belirli bir anlama gelen kelimenin mevcut anlamını, tarihin başka bir devrine taşımak ve orada kullanmak şeklinde bir anakronizme sebep olmaktadır. Bu tür kelimeler, bazen birtakım düşüncelerle kasten anakronik bir yoruma tabi tutulsa da, çoğunlukla farkında olunmadan düşülen bir yanılgıdan kaynaklanmaktadır. Anlam kargaşasına neden olan söz konusu durum, ancak işin uzmanlarının bu tür kelimelere özellikle dikkat çekmesiyle ortadan kaldırılabılır.

125) Bkz. ez-Zebîdî, *Sahih-i Buhârî Muhtasarı Tecrîd-i Sarîh Tercemesi ve Şerhi*, Çev. Kâmil Miras, XI, 304; Buhârî, (Sofuoğlu tercümesi), VII, 3110.

126) 29/Ankebût, 8.

127) en-Nevevî, *Riyâzu's-Sâlihîn ve Tercemesi*, Çev. Kıvamüddin Burslan-Hasan Hüsnü Erdem, I, 345.